

**Osvrt na napore prevencije i borbe protiv
radikalizacije i nasilnog ekstremizma
na Balkanu**

**DPC Policy Note
Nova serija broj 15**

Valery Perry

**Sarajevo
April, 2019. godine**

Izveštaj
Vijeća/Saveta za Politiku Demokratizacije (DPC)

Autorica: Valery Perry

Prijevod: Armina Mujanović

Original na engleskom:
Reflections on Efforts to Prevent and Counter Radicalization
and Violent Extremism in the Balkans

Sarajevo
Jun 2017.

This report was made possible with support from the Rockefeller Brothers Fund. The opinions and views of the authors do not necessarily state or reflect those of the Fund.

SAŽETAK	I
UVOD IZDANJU NA JUŽNOSLAVENSKIM JEZICIMA	II
1. UVOD	1
3.1 Politika identiteta i izgradnja identiteta	8
3.2 Građanske vrijednosti i građanska politika.....	9
3.3 Porušena uprava i korupcija	10
4. NASILNI EKSTREMIZAM, MIRNODOPSKI EKSTREMIZAM	12
5. MOGUĆI BUDUĆI SCENARIJI SUDJELOVANJA	14
5.1 Birokratski autopilot	14
5.2 Odustajanje – omogućavanje dubljih podjela	14
5.3 Više - ne manje podrške liberalnoj demokratiji.....	15
6. ZAKLJUČNE NAPOMENE.....	16

U zadnje dvije godine primijetan je rast pažnje koja se posvećuje pitanju prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma na Balkanu. To je refleksija globalne zabrinutosti oko nasilja koje ISIS inspiriše u Siriji i Iraku, ali isto tako i napada počinjenih u ime ISIS-a u drugim državama, posebno evropskim zemljama koje se bore da održe slobodna i otvorena društva dok istovremeno štite svoje građane od takvog nasumičnog nasilja. Postoji posebna zabrinutost u vezi sa borcima sa stranih ratišta, koji su trenirani i očvrstnuti tokom borbe u “Kalifatu,” i koji se vraćaju u evropske gradove kako bi izvršavali djela nasilja, kao i rizične grupe pojedinaca u i iz zapadnih zemalja koji bivaju radikalizirani i pripremani da počine djela nasilja u sklopu organiziranih kampanja terora ili kao “vukovi samotnjaci”.

Iako je tačan broj pojedinaca koji su sa Balkana otišli u Siriju i Irak nizak u poređenju sa drugim državama kao što su Belgija ili Francuska, proporcionalno su značajni, posebno u slučaju Bosne i Hercegovine ili Kosova. U prvoj polovini juna su izvještaji da je ključni vođa ISIS-a, kosovski Albanac, ubijen tokom napada bespilotne letjelice u Siriji te da je ISIS poslao ciljanu poruku s prijetnjama nasiljem u gradovima regije, poslužili kao podsjetnik da regija nije imuna unatoč odsustvu značajnih terorističkih napada. U regiji kao što je Balkan, sa neriješenim etno-nacionalnim izazovima – domaći rizici od drugih varijanti ekstremizma poput desničarskog ili neonacističkog ostaju u vidokrugu kreatora politika i profesionalaca na polju sigurnosti, sa razumijevanjem da se takvi društveni trendovi mogu hraniti jedni drugima.

Ovaj rad razmatra “nova” nastojanja usmjerena ka prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma i zagovara stav da su to uglavnom iste vrste akcija koje se poduzimaju za uspostavu osnovnih elemenata demokratskih, otpornih društava. Nastojanja usmjerena ka poslijeratnoj demokratskoj konsolidaciji ili podršci evropskom proširenju – koji sežu od osnaživanja lokalnih zajednica, rada sa mladima, poboljšanja obrazovnih sistema, osnaživanja nezavisnosti policije i pravosuđa i slično – postaju otvoreno ekstremno politizirane. Iako su takva nastojanja za podršku demokratskih reformi viđena kao pohvalan cilj u zadnjih dvadeset godina, sada ih se veže za prevenciju terora.

Nakon uvoda u nastojanja prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma, razmotrene su specifične nijanse u balkanskoj regiji. Tri seta izazova koji ograničavaju istinsku reformu u regiji – politika identiteta, stanje građanskih vrijednosti i građanske politike, i prodorni sistemi porušene uprave – istraženi su i kao nusprodukti i pokretači nerazriješenih sukoba. Zatim slijedi i kratka procjena da li su zemlje regije dovoljno otporne da se odupru najštetnijim posljedicama ne samo nasilnog ekstremizma nego i mirnodopskog ekstremizma. Prezentirana su i tri potencijalna buduća scenarija koja bi mogla oblikovati napore prevencije i borbe protiv ova tri fenomena. Zaključne napomene zagovaraju stav da se sveobuhvatna sigurnost u regiji može postići kroz obavezivanje na liberalnu demokratiju i odgovornu i uključivu vlast; nimalo lagan zadatak dok su projekti i aktivnosti za brz popravak prva i podrazumijevana opcija u regionalnom strateškom političkom vakuumu.

UVOD IZDANJU NA JUŽNOSLAVENSKIM JEZICIMA

Zadovoljstvo nam je predstaviti prevod političke bilješke koja je prvi put objavljena u junu 2017. godine i sretni smo što je sada dostupna čitaocima koji govore bosanski, hrvatski i srpski jezik na cijelom području bivše Jugoslavije.

Od prve objave ove bilješke, industrijski kompleks prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma (P/CVE) je postao još veći, bolje financiran i sveobuhvatniji u onome što smo mi nazivali demokratizacijom i razvojem svijeta. Vladini naručioc, posebno u Washingtonu, DC, i Londonu nastoje što više saznati o Zapadnom Balkanu – a često imaju malo ili nimalo iskustva – prije konkurisanja za i sklapanja velikih ugovora. Konsultanti koji su nekad radili na pitanjima reforme zatvora sada mijenjaju fokus ka radikalizaciji i deradikalizaciji u zatvorima; organizacije koje su do sada pružale usluge savjetovanja žrtvama rata i njihovim porodicama sada nastoje rebrandirati svoje talente kako bi se bavili pitanjima reintegracije boraca na stranim ratištima i njihovih porodica; nevladine organizacije koje su se dvadeset godina bavile promocijom angažmana mladih, pomirenja i tolerancije među kulturama i obrazovanja, sada prilagođavaju svoje vještine kako bi takve aktivnosti uobličili u smislu doprinosa prevenciji izgradnjom fleksibilnosti u lokalnim zajednicama. Članovi DPC-a su takve trendove viđali često na Zapadnom Balkanu tokom zadnjih par decenija, no malo koji od njih su imali takvu brzinu, intenzitet i cijenu. Dominacija priče o sigurnosti, posebno nakon migrantske krize 2015-e godine je neviđena. Glavne, organske stvari i problemi se potiskuju, po pitanju i finansiranja i političke pažnje.

Od ljeta 2018-e godine, ovaj trend ne pokazuje znakove jenjavanja. Kako što je Perry napisala prošle godine, postoji dobar razlog da se postave dva ključna pitanja: na koji način se ove inicijative razlikuju od njihovih prethodnica demokratizacije i izgradnje mira, i koji su rizici sekuritizacije rada na reformama koje su prethodno viđene kao značajni reformski ciljevi?

U vrijeme kada vrijednosti i principi liberalne demokratije bivaju napadani na cijelom Zapadu, podsjećamo se zašto su te vrijednosti i principi bitni društvima koja žele živjeti u odgovornom sistemu temeljenom na pravima i pravedno vođenom kroz vladavinu prava. Izborni sistemi temeljeni na stvarnoj zastupljenosti i ličnoj odgovornosti, nezavisni mediji i slobodna razmjena ideja, poštovanje prava najmarginaliziranijih i nezavisne provjere političkog sistema uspostavljenog na komplementarnim lokalnim i višim nivoima vlasti čiji uposlenici su na pozicije došli pitem nezavisne službe za javne poslove nad kojom ne postoji patronaža političkih stranaka čine jednu stranu liberalnog demokratskog sistema. Drugi dio sistema su građani koji održavaju ovaj sistem odgovornim i doprinose svojim vještinama i mobilizacijom u svojim sredinama. Ovo jesu stubovi – rečeno P/CVE jezikom – fleksibilnih zajednica.

I opet širom Zapadnog Balkana, kako se organizuju radionice, konferencije i treninzi za policiju, mladi ljudi se šalju na studijska putovanja, s pravom se možemo zapitati – kao Perry prošle godine – kako se ove aktivnosti razlikuju od onih održanih u zadnjih 20+ godina; nakon Daytona u Bosni i Hercegovini 1995-e godine; UNTAES-a u Hrvatskoj 1996-e godine; proklamacije UNSC 1244 na Kosovu 1999-e godine; Ohrida 2001-e godine i angažmana u južnoj Srbiji 2001-e godine. U svakom od ovih slučajeva, alati upravljanja konfliktima, izgradnje mira i demokratizacije su uspostavljeni od strane ambasada, donatora i njihovih lokalnih partnera na terenu.

Iako takva tehnička podrška demokratizaciji može biti vrijedna pojedincima i zajednicama koje učestvuju na mikro nivou, imperativ je da kreatori politika prestanu maštati da se fundamentalno politički problemi mogu riješiti samo projektima tehničke izgradnje kapaciteta. Teorija da bi takva podrška mogla izazvati neki značajniji sistemski efekat na makro nivou imala je smisla u prvim godinama nakon pada Berlinskog zida, u kontekstu država koje su prolazile kroz različite procese “tranzicije”. Svjedoci smo da u zemljama poput Poljske i Mađarske, izdržljivost čak i istinskih procesa reformi i izgradnje demokratije je daleko od sigurne, a napredak nije linearan. Zemlje koje se oporavljaju od nasilja i rata nose dodatni teret. U svim slučajevima, značaj dugoročne i kontinuirane posvećenosti iznutra i izvana – u formi aktivnih i samoodređenih biračkih zajednica je od presudnog značaja.

I ono što je možda najvažnije, veoma je malo otvorenog priznanja nivoa do kojeg su vlasti u regiji efikasno prihvatile sistem, kroz mješavinu strukturalnih popravki (kao posredni izbor gradonačelnika koji osigurava stranačku kontrolu od vrha ka dnu), ekonomske kontrole (kroz neuspjele debakle privatizacije koji su daleko od transparentnosti pravnih procesa) i mreža patronaže koje su ih u sebe zaključale ustaljenim porukama javnosti o mogućem nasilju ako se iko usudi da se pobuni. Iako DPC nije institucionalno “skočio” na temu prevencije i sprečavanja nasilnog ekstremizma, svi mi kroz akademske i profesionalne kolege znamo da korijen uzroka svih formi radikalizacije može uključiti mješavinu nezadovoljstva, frustracije korupcijom, marginalizacijom manjine “ostalih” i time osjećaja građanstva u sopstvenoj zemlji, kao i osjećaja beznađa u kontekstu bilo kakve institucionalne promjene.

Kada bi svi od mnoštva projekata koji se trenutno implementiraju u ime prevencije i sprečavanja nasilnog ekstremizma ponudili nešto drugačije, nešto što istinski analizira generacijski demokratski jaz koji se bavi pravim faktorima rizika i koji doprinose istinski odgovornim i participativnim vladavinama na svim nivoima, tada bi i DPC prihvatio obnovljeni angažman Zapada. Međutim, čini se da su donatori opet, ili pak još uvijek, više zainteresovani za nasumične aktivnosti – sa “isporukama” - od direktne konfrontacije sa širim političkim predatorskim ekosistemom koji se učvrstio pod višedecenijskim primatom Zapada, a sada dominantno EU. Taj primat sada nailazi na izazove i izvana i iznutra.

Mi u DPC-u prihvatamo šansu da se debata proširi kroz ovu publikaciju *na naškom* i nadamo se da nam se građani u “WB6” mogu pridružiti u objašnjavanju donatorima da kako ratovi nisu počeli od dna ka vrhu; tako i sada slijedi da se današnje manifestacije ekstremizma generišu od vrha ka dnu (uključujući i iz Zapadnog kampa). U vrijeme porasta nacionalizama i ekstremizama u Evropi, ovu poruku je teško poslati. Ipak, znamo da tiha većina ostaje zainteresirana za benefite liberalne demokratije, ali ne može utjecati na sklerotične sisteme, i da ona predstavlja neiskorištenu izbornu jedinicu.

1. Uvod¹

2015. godine sam počela više čitati i slušati o regionalnim nastojanjima u “sprečavanju nasilnog ekstremizma,” (CVE) na Balkanu.² Reference su primarno bile vezane za potencijalno prelijevanje iz sve smrtonosnijih ratova u Siriji i Iraku, kako su živopisni, jezivi i provokativni video snimci strahota koje čini ISIS/Daesh preplavili Youtube i večernje vijesti. Iako je nasilje u toj regiji sada viđeno kao uobičajeno, rastuća zabrinutost među zapadnim silama je bila ta da strani borci koji idu u Siriju i Irak neće nasilje ograničiti samo na taj teren, to ratište, nego će pojačano koristiti tu platformu (“Kalifat,” manifestovao se on ili kroz fizički teritorij ili kao ideja) na dva načina, posebno kada tek krenu gubiti teritoriju. Prvo je to bio strah da će očvrnuti strani borci koji su školovani i trenirani u ratu moći ići – ili se u nekim slučajevima vratiti u – Njemačku, Francusku, Veliku Britaniju itd., i postati dovoljno vješti i inspirisani da organiziraju i/ili izvrše zločine nad “Zapadnim neprijateljem,” na domaćem frontu.³ Drugi strah je bio taj da bi određeni pojedinci na “Zapadu” koji fizički nikada nisu bili u Siriji i Iraku, a koje možemo opisati kao “opasne”, mogli biti radikalizirani i istrenirani kroz lični utjecaj i uvjeravanje kao i putem društvenih medija, sa regruterima koji manipuliraju i rade sa već postojećim pokretačima i nezadovoljstvima i time mogli biti inspirisani da izvršavaju djela nasilja u ime Islamske države ili njenih sljedbenika.

Konferencija u organizaciji Bijele kuće održana je u februaru 2015. godine i demonstrirala je nivo do kojeg se ovo pitanje podiglo kao politička zabrinutost;⁴ također je pomogla da se pomjeri (ili barem dopuni) prevladavajuća militarizovana politika globalnog rata protiv terora na više sveobuhvatan režim koji je prepoznao strukturalne uzroke nasilnog ekstremizma, time dozvoljavajući i nevojne preventivne

¹ Autorica bi se željela zahvaliti Kurt Bassueneru, Therese Coen, Soeren Keilu, Armini Mujanović, Randall Puljek-Shanku, Bodo Weberu i anonimnom recenzentu za njihove komentare na raniju verziju ovog esejarada. Sve greške su autoricine.

² Termini i definicije u vezi sa ovom temom (terorizam, ekstremizam, radikalizam, radikalizacija, itd.) ideološko su minsko polje. Alex. P. Schmid pruža opširan pregled različitih termina, definicija i interpretacija. “Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin?” *International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, Research Paper*. May 2014. Dostupno na <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Violent-Non-Violent-Extremism-May-2014.pdf>. Još jedan dobar pregled nijansi ove debate daje i Boaz Ganor, “Defining Terrorism – Is One Man’s Terrorist Another Man’s Freedom Fighter?” *International Institute for Counter-Terrorism*. 1 January 2010. dostupno na: <https://www.ict.org.il/Article/1123/Defining-Terrorism-Is-One-Mans-Terrorist-Another-Mans-Freedom-Fighter>. Owen Frazer and Christian Nunlist istražuju ovo pitanje u “The Concept of Countering Violent Extremism,” *CSS Analyses in Security Policy*, No. 183, December 2015. Available at <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse183-EN.pdf>. Ovaj rad ne pruža jednu specifičnu definiciju bilo koje od ovih termina nego je inspirisan svim ovim raspravama.

³ Za više o ovome, kako se tiče Bosne i Hercegovine i Kosova, pogledati Azinović, Vlado i Muhamed Jusić. “The Lure of the Syrian War: The Foreign Fighters’ Bosnian Contingent.” *Atlantic Initiative*. 2015. Dostupno na: http://atlanticinitiative.org/images/THE_LURE_OF_THE_SYRIAN_WAR_THE_FOREIGN_FIGHTERS_BOSNIAN_CONTINGENT/The_Lure_of_the_Syrian_War_-_The_Foreign_Fighters_Bosnian_Contingent.pdf i Kursani, Shpend. “Report Inquiring into the Causes and Consequences of Kosovo Citizens’ Involvement as Foreign Fighters in Syria and Iraq.” *Kosovo Center for Security Studies Occasional Paper 04/2015*. April 2015. Dostupno na:

http://www.qkss.org/repository/docs/Report_inquiring_into_the_causes_and_consequences_of_Kosovo_citizens'_involvement_as_foreign_fighters_in_Syria_and_Iraq_307708.pdf. Kao početna tačka za borce koji idu u Evropu nakon vremena provedenog u Siriji, pogledati Pop, Valentina. “Islamic State Claims Khalid and Ibrahim El-Bakraouri Were Organizers of Paris and Brussels Attacks.” *Wall Street Journal*. 13 April 2016. dostupno na: <https://www.wsj.com/articles/prosecutors-believe-raid-prompted-brussels-attacks-1460546336>

⁴ “Remarks by the President at the Summit on Countering Violent Extremism.” *The White House, Office of the Press Secretary*. 19 February 2015. Available at <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/02/19/remarks-president-summit-countering-violent-extremism-february-19-2015>.

aktivnosti.

Ovi strahovi su i sve više bili povezani sa tada intenzivirajućom migrantskom krizom u Evropi 2015. i 2016. godine,⁵ i pratećim strahom stranih boraca koji bi se mogli “provući” kroz migrantske rute.⁶

Iako su se društva uvijek borila sa prijetnjama nasilnog ekstremizma, i na domaćem terenu i van, nova prijetnja se činila nekako drugačijom, iz dva glavna razloga. Prvo, internet je olakšao manjim i obično skrivenim grupama umrežavanje, dijeljenje informacija, stvaranje i regrutaciju novih sljedbenika i podsticanje straha kroz efektivnu upotrebu novih medija samostalno ali i kao odskočna daska do tradicionalnih medija. Drugo, ne možemo odbaciti razliku između lokaliziranih prijetnji koje “samo” uznemiravaju živote ljudi u tim zajednicama, i onih sa širim – čak i globalnim agendama i dometom.

Kako se strah od radikalizacije i mogućnosti za povezanim terorističkim djelima nasilja povećao, tako se uvukao i u svijest kreatora politika na Balkanu, posebno (ali ne i isključivo) u onim zemljama bivše Jugoslavije koje su bile pogođene ratom devedesetih godina⁷. Ove brige nisu bile novost; dinamika mogućnosti pojave većinski muslimanske države na radaru američkih političkih analitičara postoji čak od rata i nastojanja da se rat završi.⁸ Oblikovanje regionalne geopolitike u religijskim terminima ima posebnu moć kod onih koji su već skloni “sukob civilizacija” načinu razmišljanja; termin “plavooki džihadist” se na Internetu spominje i više nego što bi neko mogao misliti.⁹ Potvrde o radikaliziranim pojedincima iz regije koji idu u Siriju i Irak da se bore činilo se da potvrđuju te strahove, iako su su

⁵ Weber, Bodo. “Time for a Plan B: The European Refugee Crisis, the Balkan Route and the EU-Turkey Deal. *Democratization Policy Council Policy Paper*. September 2016. Available at http://www.democratizationpolicy.org/pdf/DPC_Policy_Paper_Europ_refugee_crisis_EU_Turkey_deal.pdf

⁶ Neki posmatrači govore da bi pridruživanje migrantskoj ruti mogao biti jedan od težih načina za “provlačenje” u državu. Byman, Daniel. “Do Syrian Refugees Pose a Terrorism Threat?” *Lawfare*. 25 October 2015. Dostupno na: <https://www.lawfareblog.com/do-syrian-refugees-pose-terrorism-threat>. Prijetnja da bi teroristi na ovaj način mogli ući u državu su u SAD-u čak i manji, kako navodi slobodarski Cato Institute. 18 November 2015. Dostupno na: <https://www.cato.org/blog/syrian-refugees-dont-pose-serious-security-threat>

⁷ Za potrebe ovog rada, glavni geografski fokus su države bivše Jugoslavije. Iako je Albanija izbjegla rat i nasilne izazove izgradnje identiteta i države s kojim su se susrele druge bivše države, finansijski kolaps u toj državi 1997. godine doveo je do značajnih društvenih i ekonomskih preokreta. Međutim, trenutni izazovi ove države su drugačiji i različiti od onih u bivšoj Jugoslaviji. Za neke osnove o fenomenima u Albaniji pogledati: “Religious Radicalism and Violent Extremism in Albania.” *Institute for Democracy and Mediation*. Dostupno na: <http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2015/07/Religious-Radicalism-Albania-web-final.pdf>; i “Assessment of risks on national security /the capacity of the state and society to react: Violent Extremism and Religious Radicalization in Albania.” Albanian Institute for International Studies. 2015. Dostupno na: <http://www.aiis-albania.org/sites/default/files/Violent%20Extremism%20and%20%20Religious%20Radicalization%20in%20Albania.pdf>

⁸ Za dvije različite perspektive o mjeri u kojoj su zabrinutosti o “Muslimanskoj Republici” motivirali američke diplomate, pogledati: Toal, Gerard and Carl T. Dahlman, *Bosnia Remade*. Oxford University Press, 2011, str. 152-156. Ovo poglavlje također uključuje i diskusije o “Islamskoj tampon-državi” između proširene Hrvatske i Srbije (str. 102-103)

⁹ Postoji interesantna rečenica of prvih dana rata do danas. Strahote počinjene na početku rata u Bosni i Hercegovini (paravojne formacije i drugi) su nekada uokvirene kao neophodni i preventivni koraci protiv takozvanih terorista. (U jednom videu, Arkan i Ustaše i Muslimane zove ekstremistima. Pogledati: <https://www.youtube.com/watch?v=5D8JSVF9C4o>) U svom zadnjem “izvještaju u sjeni” (izvještaj Republike Srpske koji za cilj ima suprotstavljanje narativu Visokog predstavnika UN Vijeća sigurnosti), Republika Srpska direktno etiketira SDA (Stranka demokratske akcije, glavna bošnjačka stranka) da je islamistička stranka, rekavši da je “pomogla učiniti od države utočište za džihadiste.” “Republika Srpska’s 17th Report to the UN Security Council.” 28 April 2017. Dostupno na: <https://www.fara.gov/docs/5939-Informational-Materials-20170505-40.pdf>. For a discussion discrediting the clash of civilizations concept in the Balkans, see, “Islam Scholar Rejects ‘Clash of Civilizations’ Theory.” *RFERL*. 19 June 2007. Dostupno na: <https://www.rferl.org/a/1347593.html>

brojevi ostali dosta niži u poređenju sa drugim zemljama u Evropi.¹⁰ U junu, nedugo nakon zadnjeg napada u Velikoj Britaniji, ISIS je obećao da nije zaboravio na Balkan, šaljući novu prijetnju regiji.¹¹

Ovaj rad razmatra skorašnje razvoje na ovom mladom polju prevencije i sprečavanja nasilnog ekstremizma na Balkanu, sa fokusom na zemlje bivše Jugoslavije. Nakon uvoda u koncept, razmatraju se napori prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma (P/CVE) kroz sveobuhvatan okvir sigurnosti, sa pažnjom na ekstremno politizirane koncepta ključnih za liberalni, demokratski mir. Tako usmjereni P/CVE projekti su oblikovani protiv širih izazova suočenih sa zamrznutim sukobima u regiji, fokusirajući se na tri ključna izazova u zemljama gdje demokratski sistem provjere i ravnoteže nije konsolidovan ili je nepostojeći: neriješena izgradnja identiteta, slabe građanske vrijednosti i porušeni sistemi vlasti. Finalno, postavljaju se pitanja o potencijalnim prijetnjama nasilnog i mirnodopskog ekstremizma u društvima koja posjeduju minimalan otpor ovim izazovima i kojima nedostaje jak sistem liberalne vladavine koja se može oduprijeti i najštetnijim posljedicama takvih fenomena, koji su mogući u svakom političkom sistemu. Primarni cilj rada je ponoviti kreatorima politika potrebu da se dijagnosticira fundamentalna bolest, a ne samo katalogiziranje simptoma, ako se žele identificirati efektivniji pristupi.

2. Prevencija i ekstremno politiziranje liberalnog mira

Primijetan je ogroman rast inicijativa usmjerenih ka sprečavanju nasilnog ekstremizma. Termin „prevencija nasilnog ekstremizma“ (PVE) je također postao dijelom leksikona. Na prevenciju nasilnog ekstremizma se gleda kao na prvi nivo u prevenciji, dok aktivnosti „sprečavanja“ pretpostavljaju da su se neki procesi radikalizacije već desili. Ja živim u Sarajevu i posmatrala sam i analizirala ovo pitanje kroz opštu prizmu poslijeratnog političkog razvoja i godina tek nekolicine poboljšanja u sferi socio-ekonomske kohezije, posebno u sektoru više politike i instrumentalizacije ideologije i identiteta.¹² 2016. godine sam na ovo pitanje gledala iz regionalne perspektive, fokusirajući se na to šta različiti akteri i donatori rade u smislu prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma te kako akteri u sedam zemalja regije definišu prijetnju nasilnog ekstremizma i zatim sam mapirala različite inicijative usmjerene ka prevenciji i borbi

¹⁰ 8. juna je javljeno da je zloglasni vođa ISIS-a sa Kosova ubijen u napadu bespilotnom letjelicom u Siriji. Mejdini, Fatjona.

“Kosovo ISIS Leaders Killed, Media Reports.” *Balkan Insight*. 8 June 2017. Dostupno na:

<https://www.balkaninsight.com/en/article/albanian-media-report-the-death-of-kosovo-isis-leader-06-08-2017>. Za

globalni/komparativni pregled broja stranih terorističkih boraca, pogledati: “Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq.” The Soufan Group. 8 December 2015. Dostupno na: http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate_FINAL3.pdf. Podaci dostupni krajem 2016. godine procjenjuju da je oko 800 državljana Bosne i Hercegovine, Kosova i Makedonije otišlo da se bori. Holmer, Georgia and Adrian Shtuni. “Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative.” United States Institute of Peace Special Report. March 2017; Azinović, Vlado and Muhamed Jusić. “The Lure of the Syrian War: The Foreign Fighters’ Bosnian Contingent.” Atlantic Initiative. 2015.

Dostupno na:

http://atlanticinitiative.org/images/THE_LURE_OF_THE_SYRIAN_WAR_THE_FOREIGN_FIGHTERS_BOSNIAN_CONTINGENT/The_Lure_of_the_Syrian_War_-_The_Foreign_Fighters_Bosnian_Contingent.pdf; and Azinović, Vlado and Muhamed Jusić. “The New Lure of the Syrian War: The Foreign Fighters’ Bosnian Contingent.” Atlantic Initiative, 2016.

¹¹ “ISIS Threatens Terror Campaign in the Balkans.” *Balkan Insight*. 8 June 2017. Dostupno na:

<http://www.balkaninsight.com/en/article/isis-wows-to-wreak-vengeance-on-balkans-in-new-threat-06-08-2017>

¹² “Countering the Cultivation of Extremism in Bosnia and Herzegovina: The Case for Education Reform.” Democratization Policy Council, Note #10. September 2015. Dostupno na:

<http://www.democratizationpolicy.org/uimages/DPC%20Policy%20Note%2010%20Extremism%20and%20Education%20in%20BiH.pdf>.

protiv nasilnog ekstremizma.¹³ 2017. godine sam počela posmatrati ovaj problem i u Srbiji, kroz razgovore o nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji sa predstavnicima vladinog i nevladinog sektora, definirajući ove trendove u širem smislu kako bi uključivali i desničarske nacionalističke, neonacističke, islamistički inspirisane kao i huliganske grupe.¹⁴

Sve više sam se pitala o iznenadnom interesu za i hitnost inicijativa prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma, tim više što su mnogi pristupi o kojim sam razgovarala zvučali kao osnovni elementi demokratizacije i sveobuhvatne izgradnje sigurnosti i liberalnog mira koji su ujedno bili temelj za mnoštvo tranzicijskih i poslijeratnih aktivnosti u regiji u zadnjih dvadeset pet godina.¹⁵ Ljudi s kojim sam razgovarala – uključujući i neregionalne eksperte specijalizirane za šire polje terorizma i ekstremizma su često napominjali da pokretači ekstremizma i radikalizacije uključuju mnoge faktore: osjećaj marginalizovanosti i otuđenja; nedostatak tolerancije; osjećaj da sistem ne funkcioniše; frustracija korupcijom; i dubok osjećaj nedostatka socijalne pravde koji vodi do dubljeg osjećaja nezadovoljstva. Sve ovo je bilo u skladu sa većinom literature koja se tiče ove teme.¹⁶ Regionalni ispitanici su bili pažljivi u davanju prevelike uloge ISIS/Daesh-u ili islamistički inspirisanim ideologijama. Ali mnogi od njih su potvrdili da različiti tipovi ekstremističkih pogleda na svijet mogu popuniti „vakuum vrijednosti tranzicijske ere“ (moja fraza) sa uskrnutim ili novim i stranim vrijednostima, koje su često u suprotnosti sa vrijednostima liberalne demokratije za koje se smatralo (od strane SAD-a i EU – iako ne od strane mnogo građana) da su prevladale na evropskom kontinentu.

Predloženi nastojanja da se zaliječe takve slabosti u takozvanim tranzicijskim balkanskim zemljama zvučali su kao isprobani alati demokratizacije – osnaživanje civilnog društva; promovisanje dobre i odgovorne vlasti; podrška vladavini prava kroz efektivniju policiju, nezavisno pravosuđe i reforma zatvora temeljena na savremenim evropskim standardima; razvijanje obrazovnih programa za promociju ljudskih prava, tolerancije i kritičkog mišljenja; pružanja konstruktivnih stvari kojima bi se mogli baviti mladi; ekonomski razvoj i stvaranje novih radnih mjesta, itd.¹⁷ Regija je trebala biti savršena za

¹³ Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Macedonia, Montenegro, Serbia and Turkey. *Initiatives to Prevent/Counter Violent Extremism in South East Europe: A Survey of Regional Issues, Initiatives and Opportunities*. Regional Cooperation Council. August 2016. Dostupno na: <http://www.rcc.int/pubs/38/initiatives-to-preventcounter-violent-extremism-in-south-east-europe-a-survey->

¹⁴ Ovo istraživanje je rađeno za OSCE misiju u Srbiji.

¹⁵ Perry, Valery. “Fifteen Years of the Human Dimension in Bosnia and Herzegovina: The Ebb and Flow of Statebuilding.” *Security and Human Rights*. Vol. 21, No. 4, 2010, pp. 279-292; Perry, Valery. “A Decade of the Dayton Agreement and the OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina: Reflections and Prospects.” *The Helsinki Monitor*, Vol. 16, No. 4, 2005.

¹⁶ Ordorfer, Caleb. “Root Causes of Radicalization in Europe and the Commonwealth of Independent States.” UNDP Discussion Paper. July 2015. Dostupno na: <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/Conflict%20Prevention/Discussion%20Paper-Root%20Causes%20of%20Radicalization.pdf?download>; *Guide to the Drivers of Violent Extremism*. US Agency for International Development. February 2009; Taspinar, Omer. “Fighting Radicalism, not Terrorism: Root Causes of an International Actor Redefined.” *SAIS Review*. Vol. 29, No. 2, Summer-Fall 2009; United States Institute of Peace Insights. Issue 1, Spring 2014; “Preventing Radicalization to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU’s Response.” Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2013)941 Final, Brussels, 15 January 2014. p. 2. Dostupno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/crisis-and-terrorism/radicalisation/docs/communication_on_preventing_radicalisation_and_violence_promoting_extremism_201301_en.pdf

¹⁷ Carothers, Thomas. *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*. Washington, DC: The Carnegie Endowment for

kontinuiranu implementaciju ovakve podrške i intervencija, s time da su zemlje bivše Jugoslavije već imale – u određenim mjerama – prilično značajan „tretman“ od strane promotera liberalnog mira u ime prevencije konflikta, ranih upozorenja, poslijeratne rekonstrukcije i sveobuhvatne sigurnosti. Mjesta poput Bosne i Hercegovine i Kosova su imala prilično jako vojno i civilno pristustvo kroz očuvanje i izgradnju mira, dok su Srbija, Crna Gora, Albanija i Makedonija godinama bile predmet intenzivnog angažmana aktera izvana. Nastojanja međunarodnih organizacija poput Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE), aktera u okviru Ujedinjenih naroda (UN), Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Vijeća Evrope (CoE) i Evropske unije (EU); ambasada koje djeluju kroz bilateralnu programatsku podršku; i nebrojeno mnogo drugih nevladinih aktera koji su dobili podršku od stranih donatoru su se bavila podrškom nekih ili svih aspekata sveobuhvatne sigurnosti, sa vjerovanjem da će takve aktivnosti proizvesti najbolji put ka mirnoj, produktivnoj budućnosti i da će takva programatska podrška doprinijeti diplomatskom dijalogu na višem nivou.

Kako su procesi evropskog proširenja postali primarna politika i cilj (i to ne slučajno istovremeno kada su i SAD predale EU de facto „vodstvo“ u regionu) tako su i ovi naponi sve manje bili oblikovani kao „poslijeratna podrška“ a sve više kao „pred-evropska podrška.“¹⁸ Neovisno o nazivima, aktivnosti – promocija dobre vlasti, efektivna i nezavisna javna uprava, vladavina zakona, civilno društvo, slobodni i nezavisni mediji, ljudska prava, ravnopravnost spolova, tolerancija, itd. – ostale su praktično iste. Ovo uključuje podršku osnovnim elementima liberalnog društva (u klasičnoj definiciji političkih nauka) koje su dugo viđene kao fundament liberalnog mira, iako sve više osuđivane od strane neliberalnih autokrata širom svijeta. Ovaj pristup je nastavljen unatoč novim izazovima, uključujući i one unutar EU, posebno u Mađarskoj i Poljskoj, kao i sa desničarskom populističkom i nacionalističkom dinamikom koju smo mogli vidjeti s Brexitom i izborom i vladom Donalda Trumpa.

Bilo je tu i nekih inovacija po pitanju prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma koje su primarno bile vezane za „rizične“ zajednice kroz rad sa liderima iz Islamske zajednice i mladim liderima s ciljem ojačavanja pojedinaca protiv zova islamističkih interpretacija vjere koje bi mogle dovesti do radikalizacije kao i nastojanja sprečavanja radikalizacije u zatvorima. Preliminarna nastojanja za uspostavljanje mehanizma upućivanja u zajednici za identifikaciju i odgovor na pojedince za koje se smatra da su rizični – u svojoj srži imaju razumijevanje da su jake i otporne zajednice ključ – ako ne i ključni faktor u prevenciji. (Međutim, odsustvo udruženih socijalnih i javnih službi koje mogu odgovoriti takvim pojedincima – psihološkom podrškom, obrazovnim prilikama i obukama za poslove, itd. – bi moglo ograničiti efektivnost čak i dobro konstruisanog mehanizma.) Više pažnje je također bilo, usmjereno i ka anti-terorističkim aktivnostima, kroz ciljanu podršku reformama sigurnosnih i obavještajnih sektora.¹⁹ Ali sveukupno, neovisno o vrsti i imenu projekta, aktivnosti podrške pokrivaju poznat teritorij – podrška kontinuiranom razvoju efektivnih i odgovornih vlasti koje su sposobne pružiti javne usluge svim svojim građanima.

International Peace, 1999; Ottaway, Marina and Thomas Carothers, eds. *Funding Virtue: Civil Society Aid and Democracy Promotion*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2000.

¹⁸ *Statebuilding and Democratization in Bosnia and Herzegovina*. Keil, Soeren and Valery Perry (Eds.). London: Ashgate, 2015.

¹⁹ Pogledati: *Initiatives to Prevent/Counter Violent Extremism in South East Europe: A Survey of Regional Issues, Initiatives and Opportunities*. Regional Cooperation Council. August 2016. Dostupno na: <http://www.rcc.int/pubs/38/initiatives-to-preventcounter-violent-extremism-in-south-east-europe-a-survey->

Prethodno bi takve inicijative bile oblikovane kao teorija liberalnog ili demokratskog mira,²⁰ gdje su u svijetu borbe protiv nasilnog ekstremizma one direktnije ekstremno politizirane. I kako se ovakve aktivnosti implementiraju u mnogim zemljama kao dio portfolija za prevenciju i borbu protiv nasilnog ekstremizma, vidimo da dva dodatna faktora komplikuju ova nastojanja na Balkanu. Prvo nastojanje je skora historija nasilnog konflikta, sa najkrvavijim ratovima u periodu poslije Drugog svjetskog rata kojih je Evropa vidjela devedesetih godina. Ovo je regiju u post-hladnoratovskom periodu učinilo drugačijom u smislu razvoja, tranzicije i razvoja „državnosti.“ Iako mnogi ljudi prave ovu grešku (posebno u Briselu), prosto ne možemo (ili ne bismo trebali) pojednostavljivati poređenja pristupnog puta EU Estonije i Bosne i Hercegovine, ili Češke Republike i Srbije.²¹

Drugo, ono što još više oblikuje ovo pitanje je i historijska pozicija Balkanskog poluotoka na stvarnoj i zamišljenoj kulturnoj/historijskoj granici između „Istoka i Zapada,“ i utjecaja otomanskog perioda u smislu uspostavljanja višestoljetne tradicije umjerenog Islama u koegzistenciji sa katolicizmom i ortodoksnim kršćanstvom na ovom dijelu evropskog kontinenta, mnogo prije političkih razvoja dvadesetog stoljeća u cijeloj Evropi. Ovo je bitno spomenuti, posebno zbog toga što su različite intervencije u regiji često uključivale eksperte i članove zajednica iz Velike Britanije ili Francuske, gdje je Islam često samo jedan element većeg postkolonijalnog ili iskustva ekonomskih migracija. Koje su sličnosti u iskustvu eksperta/aktiviste upoznatog sa marginaliziranim muslimanskim mladima u vanjskom dijelu Londona koji se dođe baviti problematičnom mladom osobom u porodici sa četiristogodišnjim prisustvom u njihovoj zajednici na Kosovu? To je neophodno pitanje koje se treba postaviti pri donošenju programskih odluka.

Ovo je u vezi sa još jednim trendom kojeg možemo vidjeti u pristupima prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma. Skoro svi analitičari i izvođači inicijativa se nađu u problemu – s pravom – kako objasniti i pokazati da ovo pitanje nije relevantno samo za islamistički inspirisane ideološke pokrete. Postoji potvrda postojanja dinamike određenih islamistički inspirisanih tekstova, ili salafističko-džihadističkih, takfirističkih ili haridžijskih utjecaja.²² Međutim, ovo je upotpunjeno pažnjom ka drugim formama ekstremizma u regiji: desničarski nacionalizam (čisto domaći ili potencijalno s vanjskim vezama, na primjer u Vojvodini sa mađarskim nacionalistima preko granice u Mađarskoj, ili među bijelim ortodoksnim/slavenskim grupama s vezama sa sličnim pokretima u Rusiji, itd.),²³ ili neonacističkim pokretima. U balkanskoj regiji, ovaj širi pristup ima smisla: u ovakvom socio-političkom kontekstu visokog naboja, prijetnje od strane jedne ili bilo koje od ovih grupa ili onih koji se tako identificiraju mogu lako poslužiti kao argument drugima kako je jedan incident „dokaz“ da oni sami mogu pružiti

²⁰ *Debating the Democratic Peace*. Brown, Michael E., Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds.). The MIT Press May 1996

²¹ Kurt Bassuener korisno kaže da iako možemo porediti ova iskustva, ne trebamo ih gledati kao poređenje „jabuka sa jabukama“ .

²² Maher, Shiraz. *Salafi-Jihadism: The History of an Idea*. Oxford University Press, 2016. See also Kursani, Shpend. “Report Inquiring into the Causes and Consequences of Kosovo Citizens’ Involvement as Foreign Fighters in Syria and Iraq.” *Kosovo Center for Security Studies Occasional Paper 04/2015*. April 2015. Dostupno na:

http://www.qkss.org/repository/docs/Report_inquiring_into_the_causes_and_consequences_of_Kosovo_citizens'_involvement_as_foreign_fighters_in_Syria_and_Iraq_307708.pdf.

²³ Bakić, Jovo. “Right Wing Extremism in Serbia.” *Friedrich Ebert Stiftung*. February 2013; Biserko, Sonja (ed.). *Ekstremizam kako prepoznati društveno zlo*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. 2014; Stakić, Isadora. “Odnos Srbije Prema Ekstremno Desničarskim Organizacijama.” Belgrade Center for Security Policy. 2013.

stvarnu reprezentaciju, zaštitu i podršku.

Tako u svjetlu regionalnog partikularizma, dok širi, globalni pristup prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma svakako može pružiti priliku za učenje lekcija iz globalnih napora deradikalizacije svih vrsta,²⁴ isto tako može predstavljati rizik pokušavanja da se na silu umetne kvadratni klin u okruglu rupu, ili još više zabrinjavajuće (barem za mene) je mogućnost nenamjernog učvršćivanja različitih trendova podjele koje su dugoročno najštetnije za regiju. Na primjer, u Bosni i Hercegovini je bilo nastojanja koja su specifično usmjerena na uključivanje muslimanskih mladih ljudi u aktivnosti promocije civilnog društva i izgradnje kapaciteta. Pitala sam se zašto takve aktivnosti ne bi bile od interesa za sve mlade ljude, ne samo za grupe jedne specifične vrste vjernika. Nedavno je održana konferencija o borbi protiv nasilnog ekstremizma u Bugarskoj koja je okupila „mlade muslimane“ iz regije, kao i iz Bosne i Hercegovine, Francuske, Velike Britanije i drugih mjesta; sa pretpostavkom da su ovi mladi na neki način drugačiji od nemuslimanskih vršnjaka u njihovim zemljama, i da bez obzira na to da li su bogati ili siromašni, francuzi ili bosanci, dijele nešto zajedničko samo činjenicom da imaju (navodno) sličan sistem vjerovanja. Da li ovaj pristup doista pomaže regionalnom kontekstu? Uz to, ja nemam saznanja o tome da li postoje slične aktivnosti u regiji koje su usmjerene isključivo ka ortodoksno kršćanskim mladim, i ako se takve aktivnosti možda doista i dešavaju, trebamo se zapitati šta se desilo sa oznakom „civilno“ u izrazu „civilno društvo“.

Kao predan zagovarač liberalnog mira, nastavljam vjerovati da su napori podrške liberalnom miru korisni ne samo ciljanim grupama nego i za regionalnu i globalnu sigurnost. Kako se nastojanja prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma umnožavaju/šire, pitam se o njihovom stvarnom i trajnom efektu, posebno ako se ne razmotre ključni problemi koji se takvim inicijativama pokušavaju riješiti. Brine me da su mnoge aktivnosti fokusirane više na simptome nego na bolest. Da iskoristim još jednu metaforu, iako su mnoga nastojanja usmjerena tako da pružaju određenu vrstu antivirusa, sumnjam da je zapravo cijeli operativni sistem problem i da ova konfiguracija nije greška, nego karakteristika sistema.²⁵

3. Zamrznuti konflikti i radikalizacija

U kontekstu bivše Jugoslavije, sve države za koje se smatra da su “rizične” su, u nekoj mjeri, zamrznuti konflikti.²⁶ Ovakvo okruženje je omogućilo pojavu i rast nekoliko vrsta radikalizirajućeg ponašanja kao i sputavanje nastojanja u prevenciji radikalizacije, dok istovremeno i hrani pokretače isključivanja i

²⁴ Na primjer, Holmer, Georgia and Adrian Shtuni. “Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative.” *USIP Special Report*, March 2017.

²⁵ Zahvaljujući Kurt Bassueneru za njegovu decenijsku artikulaciju regionalnih strukturalnih slabosti u ovom smislu.

²⁶ Termin “zamrznuti konflikt” se najčešće koristio za područja u bivšem Sovjetskom Savezu (Osetija, Abhazija, Nagorno-Karabakh), ali i za Kipar. Diskusija o tome zašto Balkan do danas nije tako često uključen u ovu kategoriju, kao i da li je “zamrznuti” karakter ovih slučajeva namjeren i povezan sa različitim političkim rješenjima je van obima ovog eseja. Međutim, za širu pozadinu pogledati Perry, Valery. “At Cross Purposes? Democratization and Peace Implementation Strategies in Bosnia and Herzegovina’s Frozen Conflict.” *Human Rights Review*. Vol. 10, No. 1, July 2008, pp. 35-54; Lynch, D. „New thinking about ‘frozen’ conflicts.” *Helsinki Monitor*, 16(3), 2005, pp. 192–195; Lynch, D.. *Engaging Eurasia’s Separatist States: Unresolved Conflicts and De Facto States*, Washington, D.C.: United States Institute Of Peace Press, 2004; Forbrig, J. Will Ukraine’s Crimea region be Europe’s next “frozen” conflict? *CNN*. 2014. Dostupno na: <http://edition.cnn.com/2014/02/27/opinion/ukraine-crimea-russia/>.

radikalizacije.

Tri međusobno povezane teme – od kojih svaka reflektuje karakteristike zamrznutih sukoba – kritične su za ovaj izazov, jer svaka od njih ima dodirne tačke sa ključnim političkim izazovima u regiji o kojima tek nekolicina ima volju da razgovara

3.1 Politika identiteta i izgradnja identiteta

Zemlje bivše Jugoslavije koje su iskusile pojavu odlaska boraca u Siriju i Irak (Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Srbija), i u Ukrajinu (Hrvatska, Crna Gora, Srbija),²⁷ u nekoj mjeri iskazuju različite karakteristike neriješenih sukoba. Razvoj poslijeratne Bosne i Hercegovine je paraliziran različitim interpretacijama Dejtonskog sporazuma i Ustava koji je u istom i sadržan; poslije inicijalne decenije obećavajućih promjena, dobili smo više od deceniju stagnacije i regresije, gdje se politička retorika vratila na “ko šta gdje kontroliše” debate slične onima iz 1991. godine. Odnosi Hrvatske sa Srbijom su zahladnjeli zbog pitanja srpske etničke manjine u Hrvatskoj, a odnosi sa Bosnom i Hercegovinom zbog svog direktnog uplitanja u državne poslove glede Hrvata iz Bosne i Hercegovine.

Kosovo ostaje zaglavljeno u sukobu sa Srbijom oko svog statusa, bez koraka naprijed, ali i bez rješavanja pitanja Srba na svojoj teritoriji, primarno (ali ne i isključivo) na sjeveru. Ni Beograd ni Priština nisu pokazali predanost iskrenom rješenju ključnih pitanja van tehničkog konteksta. Post-ohridska Makedonija onesposobljena je zbog grčke nepopustljivosti po pitanju imena, što je zemlju “zaglavilo” u močvari pokvarenog političkog sistema koji državu drži na ivici godinama; gdje zadnja kriza sugerise mogućnost dalje manipulacije populacijom po etničkim linijama. Crna Gora je izbjegla metak nakon neuspjelog pokušaja državnog udara (uz podršku Rusije) 2016. godine, i čini se da se stabilizira; trenutno je najnovija članica NATO-a. Srpska težnja ka neliberalnim praksama, kako vlada nastoji izbalansirati viziju koja je u skladu i sa Briselom i Moskvom, je dugo posmatrana pojava; njena nemogućnost da se značajno bavi socio-ekonomskim problemima i uz to vezanim nezadovoljstvom u Sandžaku i južnom albanskom govornom području ne izgledaju dobro za buduću koheziju. Nadalje, sve ove zemlje još uvijek osjećaju dugoročne tranzicijske posljedice minimalno transparentnih i često koruptivnih procesa privatizacije koji su učvrstili političku i ekonomsku elitu u kojoj strahovlast i patronaža pobjeđuju odgovornu vlast i vladavinu zakona.²⁸

Svaka od ovih država – a posebno Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija i Srbija – je također

²⁷ “Volunteers from Serbia in Ukraine and ISIL.” *Balkan Intelligence*. No. XLII, 2015; “Serbian Mercenaries Fighting in Eastern Ukraine.” *DW*. 14 August 2014. Dostupno na: <http://www.dw.com/en/serbian-mercenaries-fighting-in-eastern-ukraine/a-17855479>; Milekić, Sven. “Croatia Tells Fighters to Return from Ukraine.” *Balkan Insight*. 13 February 2015. Dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/croatia-calls-citizens-to-return-from-ukraine>

²⁸ U maju 2015. godine, Kurt Bassuener je primijetio, “Bojim se da je način na koji EU pristupa Zapadnom Balkanu isti načinu na koji pristupa Sjevernom Mediteranu – Sjevernoj Africi i Bliskom Istoku. To je, da je stabilnost najbitnija ali da sprečava napredak i demokratiju. Kao rezultat, unija riskira da se izjednači sa sve više neliberalnim i autoritarnim režimima, mijenjajući moć za stabilnost.” Judy Asks: Is the EU Sleeping on the Western Balkans?” *Carnegie Europe*. 13 May 2015. Dostupno na: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=60069>. Pogledati i “The Crisis of Democracy in the Western Balkans: Authoritarianism and EU Stabilitocracy.” The Balkans in Europe Advisory Group. 28 March 2017. dostupno na: <http://www.biepags.eu/2017/03/28/biepags-policy-brief-the-crisis-of-democracy-in-the-western-balkans-authoritarianism-and-eu-stabilitocracy-presentation-in-the-european-parliament/>

fundamentalno onesposobljena tvrdoglavom i neriješenom politikom identiteta, i podjelama koje su se nažalost konsolidirale od ratova raspada Jugoslavije. Nijedna od ovih država nije uspjela razviti zajednički građanski identitet kojeg svi građani, neovisno o ispovjesti, jeziku ili manjinskom statusu, mogu prihvatiti. (I, unatoč jakoj međunarodnoj intervenciji u nekim od ovih mjesta, ohrabriranje takvog građanskog identiteta je bilo veoma nisko na listi prioriteta, ako i uopšte.) Karakteristike u svakom od pojedinačnih slučajeva mogu varirati značajno, ali se u suštini bave pitanjem da li država predstavlja ili ne etničku demokratiju ili građansku demokratiju.²⁹ Ako je to etnička demokratija (koja je, čini se, trend) tada će neizbježno postojati politike uključenosti i isključenosti, rezultirajući dvjema vrstama grupa i time kultivirajući sami smisao razlika, netolerancije i otuđenja koji su identificirani kao pokretači radikalizacije. Da li Bošnjaci u Sandžaku smatraju sebe srpskim državljanima kao pravoslavna većina, ili samo imaju srpski pasoš?³⁰ Da li se Albanci u Makedoniji smatraju njenim punopravnim građanima, ili Albancima “na pogrešnom mjestu”? Da li je uopšte moguće biti građanin Bosne i Hercegovine?³¹ Lista je neprekidna.³²

3.2 Građanske vrijednosti i građanska politika

Pitanje politike identiteta je usko vezano za razvoj opštih građanskih vrijednosti. Politički sistem u kojem je identitet struktuiran i konstruiran linijama isključujućih etno-nacionalnih umjesto uključujućih građanskih principa, imat će problem da istovremeno prihvati i značajno izvršava politike usmjerene ka osnaživanju građanskog, neetničkog i upravnog okruženja. Zemlje balkanske regije koje su još uvijek u procesu konsolidacije ne uživaju ni osjećaj šire građanske pripadnosti (kao što je to u Velikoj Britaniji, SAD-u ili Kanadi), niti mit neupitnog osjećaja uključenosti (kao što je to u Francuskoj gdje država insistira da ne postoje rase ili nacionalne manjine, samo Francuzi, stav koji je sve više viđen kao neodrživ³³). Umjesto toga, mi vidimo generaciju u kojoj konstantno postoji tenzija između de jure uključenja ali de facto preferencijalnog statusa, kontradikcija između verbalnih trivijalnosti koju su političari stvorili na putu za Brisel, i u svakodnevnoj realnosti.

²⁹ *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe*. Sammy Smooha and Priit Jarve (eds.). European Centre for Minority Issues and Open Society Institute, 2005.

³⁰ Samoopisani mladi Bošnjak ateist mi je nedavno rekao kako bi volio biti Srbijanac, kako je to bilo moguće u Jugoslaviji. On osjeća da bi ovo dozvolilo nacionalnost temeljenu na građanstvu bez uplitanja vjerskih pripadnosti.

³¹ Iako Ustav BiH kaže da državu čine Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi, kao i građani i Ostali, i iako su konstitutivni narodi nabrojani i 17 nacionalnih manjina prepoznato na državnom nivou, ne postoji jasna pravna kategorija za prosto “građanin BiH.” Ovo pitanje je bilo centralno za vrijeme popisa stanovništva u BiH i konverzi nakon popisa. Perry, Valery. “The Census in Bosnia and Herzegovina: A Basic Review.” *Democratization Policy Council Policy Note #3*. October 2013. Dostupno na: <http://democratizationpolicy.org/uimages/pdf/dpcpolicynotebihnewseries3bihcensus.pdf>; Perry, Valery. “Introduction: The Politics of Numbers in the Post-Yugoslav States.” *Contemporary Southeastern Europe, Special Issue on the Politics of Numbers in the Post-Yugoslav States* (Valery Perry and Soeren Keil, eds.). Vol. 2, Issue 2, 2015. Dostupno na: <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/en/introduction>

³² Okviri evropskih nacionalnih manjina su nedovoljni u regiji za veće populacije. Veoma male manjine (Česi ili Mađari u Bosni i Hercegovini; Rusini ili Njemci u Srbiji, itd.) su dovoljno asimilirani i statistički nebitni. Izazovom su se pokazale veće grupe; tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini; Srbi na Kosovu; Albanci u Makedoniji.

³³ Yap, InHae. “France’s Attitudes Towards Minorities is Increasingly Unstable.” *Stanford Political Journal*. 13 January 2016. Dostupno na: <https://stanfordpolitics.com/frances-attitude-toward-minorities-is-increasingly-unstable-99e05a08af87>

Iako su pojedinci začuđujuće tolerantni i veoma često mogu vidjeti političke manipulacije tačno onakvim kakve jesu, vidjeli smo malo ili nikako nastojanja za značajnim političkim pomirenjem, i često veoma malo unutrašnjih ili vanjskih podsticaja podrške. Ljudi su bombardovani političkim apsurdima i lagano umotanom formom mržnje govora svakodnevno, kroz tabloide ali i u “glavnim/najvažnijim/najistaknutijim” vijestima.³⁴ U takvom okruženju i bez funkcionalnog sistema društvenih i političkih provjera i ravnoteže, političari i svaki aspekt politike su u svojoj srži već radikalni. Uzmite u obzir samo sljedeće primjere, od kojih su se svi odigrali u okviru “normalne” politike:

- Voz na kojem je napisan slogan “Kosovo je Srbija” poslan je iz Beograda na Kosovo u januaru, bez ikakve druge namjere osim provokacije; zaustavio se na granici nakon prijetnji nasiljem, ali na sreću bez eskalacija
- Iako vlasti u regiji tvrde da imaju čvrst stav protiv stranih terorističkih boraca (neovisno o tome da li odlaze ili dolaze da se bore), u Višegradu – gradu u Istočnoj Bosni (koji je brutalno etnički očišćen 1992. godine) ove godine podignut je spomenik ruskim stranim borcima koji su tu poginuli. U međuvremenu, u dogovoru sa skupštinom Opštine Centar, postoje planovi da se u Sarajevu ispred Druge Gimnazije postavi spomenik specijalnoj policijskoj jedinici, a izabrani dizajn spomenika je tenk. U drugim vijestima o obrazovanju, Milorad Dodik najavio je kako neće nikad biti dozvoljeno da se u školama u Republici Srpskoj uči o genocidu u Srebrenici ili o opsadi Sarajeva.
- Politička debata u Bosni i Hercegovini i Srbiji je bila stavljena postrance sedmicu dana ove godine kada je glavna bošnjačka politička partija (SDA) ponovo pokrenula pitanje apelacije Međunarodnom sudu za pravdu na presudu u slučaju između ove dvije zemlje 2007. godine, s time da obje strane imaju veoma različite definicije šta je potrebno za podršku “pomirenju.” Nedavno izabrani načelnik Srebrenice, prvi Srbin na toj poziciji od rata, rekao je da se ne slaže sa upotrebom termina genocid, otvoreno ispitujući broj ubijenih ljudi u julu 1995. godine.
- Tokom nedavne političke krize u Makedoniji, VMRO-DPMNE je zahtjeve za albanskim jezikom kategorizirao kao pokušaj da se uništi država. Albanski Premijer Edi Rama optužen je za miješanje u makedonske poslove nakon što je pozvao albanske lidere iz Makedonije u Tiranu na razgovore o pravima na jezik. Šire, cijeli “Skopje 2014” spektakl mnogi vide kao provokaciju usmjerenu ka odbijanju Grčke i isključenju Albanaca i drugih neslavenskih naroda.

Ako su tako ekstremne političke debate i aktivnosti “normalni”, tada nije ni čudo da i najekstremniji društveni akteri, nevisno o opredjeljenju, mogu pronaći publiku. Ovaj politički pravac i izborna dinamika koja s njim dolazi, marginaliziraju umjerene glasove, podstiču sve više podjela i isključuju formalne ili neformalne napore da se kultivišu građanski identiteti ili osjećaj zajedničke vizije, svrhe ili budućnosti.

3.3 Porušena uprava i korupcija

Finalno, svi suštinski politički izazovi u gore spomenutom regionu su povezani

³⁴ Rudić, Filip. “Rabid Anti-Albanian Sentiment Grips Serbian Media.” *Balkan Insight*. 16 May 2017. Dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/rabid-anti-albanian-sentiments-grip-serbian-media-05-16-2017>.

sa ukupnim problemom uprave, slabim, minimalno odgovornim i sve manje slobodnim demokratijama.

U Bosni i Hercegovini nema inicijativa u izbornim ili konstitucijskim strukturama za izgradnju stranaka ili koalicija koje prelaze etničke linije, koje bi mogle promovisati građanski osjećaj odgovornog upravljanja ili omogućiti formiranje umjerenih umjesto ekstremnih pozicija i politika.

Situacija u Makedoniji se i dalje nije slegla. Učestale političke tenzije mogu probuditi jaku građansku želju za promjenama sa aktivnom instrumentalizacijom etničkih i jezičkih pitanja radi političke koristi. Na Kosovu, fokus Evropske unije na tehničke elemente dijaloga između Beograda i Prištine je bacio sjenu na bitnija pitanja oko suštinskog statusa i dozvolio ignorisanje pitanja rasprostranjenog kriminala, korupcije i neodgovorne uprave³⁵.

U Srbiji raste zabrinutost o sve većoj centralizaciji moći i o prijetnjama smanjivanja liberalizma uključujući pritiske na slobodne medije i smislenu participaciju u opoziciji u javnom životu.

I dok države sa slabim demokratskim temeljima mogu napraviti energičnije korake u smislu represivnih kontra-terorističkih strategija, jedinstveno su nespremne da kontriraju ili spriječe radikalizaciju žrtvovanjem dugoročne efikasnosti za prividno kratkoročnu ekspeditivnost.

Kritičari će me optužiti kako se pretjerano fokusiram na ove trendove i reći da je sve ovo "normalna" balkanska politika, da je situacija ni blizu urgentna kao '90-ih godina i sve dok je "tiho" mora da je stabilno. Ukazati će na navodni "progres" u evropskim i euro-atlantskim integracijama.

Iako trenutno ima dosta interesa u tehničkom pristupu sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma postoji jasno odsustvo volje između domaćih i međunarodnih aktera za direktnim suočavanjem sa ovim problemima. Na domaćoj strani, politika je zasnovana na miksu politike identiteta i povezanim kalkulisanjem u donošenju odluka koje su često povezane sa etničkim strukturama snage koje su radije lojalne stranačkim ciljevima nego građanima.

Na međunarodnoj strani, i dalje postoji malo tolerancije za prihvatanjem da su poslijeratne strukturalne kontradikcije namijenjene zaustavljanju nasilnog sukoba sada kalcificirale ili da je proces evropske integracije neuspješno promovisao promjenu (ne govoreći o političkom pomirenju) u regionu. EU neće priznati da proces pristupanja članstvu nije razvijen niti namijenjen kao alat za rješavanje konflikta, da nema plana B za region i da njihovi interni egzistencijalni izazovi čine Brisel manje spremnim nego ikada da pristupi smislenu u regionu jugoistočne Evrope.

Lutajuća politika Trump vlade je učinila potupke Amerike nepredvidivima.³⁶

³⁵ Weber, Bodo. "Big Deal – Awkward Juggling: Constitutional Insecurity, Political Instability and the Rule of Law at Risk in the Kosovo-Serbia Dialogue." *Prishtinainsight.com*. April 2016. Dostupno na: <http://prishtinainsight.com/wp-content/uploads/2016/04/BIRN-Report-2016-ENG.pdf>

³⁶ Bassuener, Kurt and Valery Perry. "Erratic Ambiguity: The Impact of Trump's Unpredictable Foreign Policy in the Western Balkans." *Democratization Policy Council Policy Paper*. June 2017. Dostupno na: http://www.democratizationpolicy.org/pdf/DPC_Policy_Paper_Erratic_Ambiguity_Trumps_Foreign_Policy_in_W_Balkans.pdf

4. Nasilni ekstremizam, mirnodopski ekstremizam

U okruženju u kojem je politika ekstremna po prirodi, drugi problem kojeg mnogi rado izbjegavaju tiče se same prirode ekstremizma i procesa radikalizacije. Kada studiramo ili razmatramo ove fenomene trebamo li samo pričati o nasilnom ekstremizmu? (VERLT - nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode do terora)

Da li je ekstremizam sam po sebi - mirnodopski ekstremizam - također prijetnja? Da li se mirnodopski ekstremizam jednostavno može tolerisati i da li je to samo prirodno prikazivanje / demonstracija slobodnog društva?

Ova pitanja vode ka drugim pitanjima. U 2016. tokom putovanja kroz region, pitanje salafizma kao potencijalno "ekstremne" interpretacije Islama relativno novog u regionu je često primijećeno u odgovorima ispitanika. U jednom slučaju rečeno mi je da trebam imati na umu Amiše. Uzela sam u obzir ovo: ispunjavanje svoje religije isključivanjem sebe iz većine društvenih, političkih i ekonomskih aktivnosti, odricanje od električne energije i drugih modernih praktičnosti sigurno kvalifikuje za mnoge kao ekstremno. Pitam se da li je to jednostavno fundamentalistička interpretacija? U bilo kojem slučaju da li takva terminologija ima značaja ako je ispunjavanje religije miroljubivo? Ako ne obuhvata korištenje interneta za potragom za novim sljedbenicima, prenošenjem znanja i širenjem informacija? Da li je tada u pitanju samo društveni istupnik, zanimljivost ili manifestacija prava na slobodno ispoljavanje religije i javnog nastupanja?

Ovo razmišljanje vodi ka drugim mogućim paralelama i većem broju drugih pitanja. Da li neko može biti miroljubiv neo-nacista? Da li organizacija sa tako jasnom i direktno nasilnom prošlošću ukazuje na prisutnost direktne prijetnje nasilja i da je zbog toga uvijek opasna?³⁷

Ako se neko odriče nasilja da li je moguće biti miroljubiv član ravnogorskog četničkog pokreta i jednostavno se diviti tradicionalnoj srpskoj vojsci? (Ovo za mene budi slike američkih ljubitelja Konfederacije, koja je uzrokovala slične debate u SAD).

Da li ima nekog značaja ako se uspostave miroljubive salafističke zajednice u Bosni i Hercegovini i na Kosovu?³⁸ Da li nešto znači ako ove više "ekstremne" zajednice traže nove pristalice kroz tradicionalne i Internet kanale?

Da li bi to također bilo izražavanje novog i liberalnog zakona o religijskim slobodama i prava javnog učešća - kao što jedan ispitanik kaže: "demokratizacija religije"?

Da li takve prakse predstavljaju prijetnju široj religijskoj zajednici i društvenom okruženju? Da li je vođa Islamske zajednice u BiH bio u pravu kada je tražio zatvaranje para-džemata (koje Islamska zajednica ne

³⁷ Članak o desničarskim grupama u SAD-u demonstrira tanku liniju između mirnih protesta i nasilnih nemira. Alan and Jeremy W. Peters. "Fringe Groups Revel as Protests turn Violent." *The New York Times*. 2 June 2017. Dostupno na: https://www.nytimes.com/2017/06/02/us/politics/white-nationalists-alt-knights-protests-colleges.html?rref=collection%2Fsectioncollection%2Fus&action=click&contentCollection=us®ion=stream&module=stream_unit&version=latest&contentPlacement=6&pgtype=sectionfront&_r=0

³⁸ Pogledati: Bećirović, Edina. "A Rhetorical Fight for the 'Hearts and Minds' of Bosnian Muslims". Atlantic Initiative, 2016. Dostupno na: http://www.atlantskainicijativa.org/bos/images/2015/dokumenti_i_publikacije/Salafism_vs._moderate_islam-web.pdf

priznaje)? Da li je ovo kršenje prava na slobodu ispoljavanja religije? ³⁹

Gdje je linija između širenja ideja koje nisu opšte prihvaćene i govora mržnje?

Gdje je linija između promovisanja određenog pogleda na svijet i pozivanje drugih na djela nasilja?

Šta je odgovornost koju neko ima ako drugi koriste svoju slobodu izražavanja da opravdaju nasilje u ime nekog drugog? Da li bilo ko, ako iko, treba imati autoritet da donosi ove odluke i sudove?⁴⁰

Ovo su pitanja koja se moraju postaviti i razmatrati u svakom društvu. Možemo argumentovati da društva koja nemaju jak identitet, koja imaju minimalno odgovorne vlade, sa slabim civilnim društvom, sa umanjenim i oslabljenim provjerama i uvidom u rad, koja nisu otporna na upotrebu terminologije iz svijeta prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma imaju posebno unikatan rizik unutar grupa ljudi koji značajno odstupaju od pogleda koji su uspostavljeni unutar društva. Mogu li slabe i nekonsolidirane demokratije poput BiH ili Kosova izdržati društvene, ekonomske, političke i druge posljedice skupina unutar društva koje se isključuju iz participacije u društvu, participacije u procesu glasanja, od kandidatura za službene funkcije ili slanja djece u javne škole, radije oslanjajući se na paralelne institucije uspostavljene i razvijene specifično za tu zajednicu?⁴¹

Da li države koje tvrde da imaju evropsku perspektivu dovoljno integrišu grupe koje drže uvjerenja koja su ili izgledaju kao da su protivna evropskoj konvenciji o ljudskim pravima?

Članak objavljen u Velikoj Britaniji razmatra ove izazove i zapaža: "Ako ekstremizam ostaje na granicama između djela i riječi, slobodne zemlje bi to trebale moći podnijeti."⁴²

Ovo može biti slučaj ali da li su zemlje bivše Jugoslavije stvarno u mogućnosti da to podnesu?

Ako nakon više godina pomoći u izgradnji demokratskih institucija nisu u stanju, zašto nisu?

Ovo su tipovi pitanja koja se moraju postaviti u toku razvoja i implementacije faza aktivnosti u sprečavanju i borbi protiv nasilnog ekstremizma ako je cilj dugoročna stabilnost i društvena otpornost.

³⁹ Termin para-džemat se odnosi na takozvane "ilegalne džamije" koje se nalaze van okvira formalno uspostavljene Islamske zajednice. Religious Freedom in the World Report: Bosnia and Herzegovina. ACN United Kingdom. 2016. Dostupno na: <http://religion-freedom-report.org.uk/wp-content/uploads/country-reports/bosnia-herzegovina.pdf>; "Islamska zajednica BiH protiv 'paradzemata'." DW. 14 January 2016. Dostupno na: <http://www.dw.com/bs/islamska-zajednica-bih-protiv-parad%C5%BEemata/a-18980961>

⁴⁰ Za diskusiju o ovim pitanjima pogledati: "Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin?" *International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, Research Paper*. May 2014. Dostupno na: <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Violent-Non-Violent-Extremism-May-2014.pdf>

⁴¹ Debate o društvenoj participaciji ili povlačenju nisu ništa novo; uzeti u obzir Haside iz Brooklyn-a. Nedavno objavljena knjiga u SAD, *The Benedict Option*, argumentuje da se kršćani trebaju okrenuti zatvorenom životu u zajednici kako bi sačuvali svoja vjerovanja od sekularizma. Green, Emma. "The Christian Retreat from Public Life." *The Atlantic*. 22 February 2017. Dostupno na: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/02/benedict-option/517290/>

⁴² Barker, Memphis. "We Need the Help of non-Violent Muslim Extremists Against ISIS." *The Independent*. 11 August 2015. Dostupno na: <http://www.independent.co.uk/voices/comment/we-need-the-help-of-non-violent-muslim-extremists-against-isis-10450646.html>

5. Mogući budući scenariji sudjelovanja

Ovo izlaganje ima za cilj da isprovocira produženu diskusiju i debatu o problemima i pitanjima koja su ranije pomenuta i da specifično podstiče revalorizaciju široko prihvaćene pretpostavke da trenutne aktivnosti na preventivi i suzbijanju nasilnog ekstremizma uzimaju u obzir probleme koji se moraju riješiti.

Dok sigurno ima dosta truda-vrijednih aktivnosti, nisu dovoljne za dugoročnu promjenu i prečesto su inicirane umjesto više zahtjevnih i temeljitih reformi koje su potrebne za transformaciju društava u funkcionalne i otporne demokratske sisteme sposobne za održavanje mira. U donjem izlaganju ću pokušati skicirati tri alternative za buduće aktivnosti na Balkanu. Svaka od njih ima mogućnost da postane realnost u zavisnosti od pristupa prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma i prisustva političke volje vlasti da razmotre ove izazove sa dugoročnim i koherentnim strateškim politikama.

5.1 Birokratski autopilot

Opcija status quo, "birokratski autopilot", bi se mogla odigrati manje-više isto - razvoj i implementacija projekata i aktivnosti dizajniranih da proizvedu praktične i konkretne rezultate i da postignu specifične ciljeve ali bez koherentne strateške politike.

To bi značilo da utjecajni vanjski akteri i domaći političari i dalje izbjegavaju zapetljane političke podsticaje i imperitive (npr. ustavni, politički) što otežava fundamentalnu i sistematsku reformu.

Pojedinci i zajednice mogu nastaviti uživati korist od lokalnih projekata i aktivnosti i to bi činilo pozitivan mikro-uspjeh. Ko bi se suprotstavio obnavljanju oštećene osnovne škole ili omladinskog centra? Ili boljoj psihološkoj njezi zatvorenika?

Ili obuci odraslih u prepoznavanju znakova maloljetničkog prestupništva? Stalan napredak ove vrste traje samo dok donatori omogućavaju novčana sredstva za ovakve inicijative.

Zadnjih dvadeset godina je pokazalo da je potrebna fundamentalna promjena u strukturama uprave i društvenoj investiciji koja ide dalje od projektnog koncepta "prve pomoći" i da ciklus donator/projekat mora biti zamijenjen. Samo tada će biti moguće postići pravu održivost reformi.

5.2 Odustajanje – omogućavanje dubljih podjela

Neki su obrazložili da je "eksperiment" u ohrabriranju i konsolidaciji multi-etničkih, građanskih država u regionu propao. Da je dugotrajna stabilnost jedino moguća kroz više nepopuštajućih nacionalnih država. Već 1996. godine, jedan je autor provokativno sugerisao da je možda jedina uloga međunarodne zajednice u razmatranju problema rata u multi-etničkim državama pomoć migracijama stanovništva kako bi se osigurale više homogenizirane enklave.⁴³ Nepojmljivo je da bi se međunarodna zajednica aktivno upustila u nastojanja da mirovno razdvaja stanovništva. Međutim, indirektna putanja do etnički čistih teritorija bi mogla biti rezultat - namjeran ili ne - podrške međunarodne zajednice domaćim

⁴³ Kaufmann, Chaim. "Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars." *International Security*. Vol. 20, No. 4, 1996, str. 136-175.

politikama koje imaju za cilj postepeno i suptilno istiskivanje manjinskih populacija.

Na Balkanu, daljnja regionalna podjela, iako mogućnost, nije održiva opcija; a posebno nije od pomoći članak koji promoviše ovu perspektivu koji je objavljen 2016. godine i prouzrokovao široku kritiku kao i nepromišljeni članak iz 2017. godine.⁴⁴ Bez obzira na stav o "mekanim" ili "tvrdim" podjelama postoji malo razloga za očekivati da takav pristup može imati efektivnije sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma. Na domaćoj strani, etnička podjela ne kreira otvoreniju ili transparentniju vladu i tako isključiv pristup vladavini zakona daje nestabilnu podlogu za budući razvoj sloboda. Na međunarodnoj strani, podjela otvara niz lančanih reakcija. Gdje počinje? Možda još bitnije, gdje završava?⁴⁵

Ovo ne bi nužno izbjeglo nasilje i vjerovatno bi posijalo novu mržnju u budućnosti. Ovaj pristup je precizno suprotno od onoga potrebnog što bi trebalo da se uradi kako bi se postigla održiva sigurnost. Regionalni tvorci politika bi trebali svjesno razlučiti da li njihov angažman sa državama u regionu ima neke potencijalne neželjene posljedice u podsticanju još većeg broja političkih i društvenih podijeljenosti.

5.3 Više - ne manje podrške liberalnoj demokratiji

Uz sve svoje nedostatke, ideja da je liberalni demokratski mir dobar za međunarodnu sigurnost i stabilnost kao i za unutrašnjost države je bila osnovni princip zapadne vanjske politike i razvojne strategije dugi niz godina.⁴⁶ Stoga ne bi bilo iznenađujuće da je ovo bio ključni element vanjske politike zapada sa značajnom varijacijom u nivou implementacije / izvršenja i posvećenosti/zalaganja. Trumpova vlada je poslala jasne signale da je era demokratije i promocije ljudskih prava završena unutar opsega vanjske politike SAD-a, bar za sada. Za vrijeme dok se kratkoročni i dugoročni rizici prisutni u vanjskoj politici koja nije ništa više od transakcijskih "dogovora" primjete / prepoznaju, možda postoji šansa da ova politika evoluirala.

Nažalost, Trumpovi nedavni komentari nakon njegove prve posjete Saudijskoj Arabiji sugerišu sirovo militaristički pristup borbi protiv terorizma, sa prizemljenim stavovima prema prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma s time da se ovi procesi (pogrešno) smatraju prekomjerenima.⁴⁷

⁴⁴ Less, Timothy. "Dysfunction in the Balkans: Can the Post-Yugoslav Settlement Survive?" Foreign Affairs. 20 decembar 2016. Dostupno na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia-herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans>. Nekoliko dogovora dostupno je na Balkan Insight, na primjer: Mujanović, Jasmin. "New Partitions Are the Last Thing the Balkans Need." Balkan Insight. 12 januar 2017. Dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/new-partitions-are-the-last-thing-the-balkans-need-01-10-2017>. Pogledati i: Schindler, John R. "Putin-Proofing the Balkans: A How-To Guide." Observer. 1 maj 2017. Dostupno na: <http://observer.com/2017/05/vladimir-putin-russia-balkans-threa/>; i odgovor: Mujanović, Jasmin. "In the Balkans, an Old Idea Whose Time has Passed." The American Interest. 2 maj 2017. Dostupno na: <https://www.the-american-interest.com/2017/05/02/in-the-balkans-an-old-idea-whose-time-has-passed/>
⁴⁵ Horowitz, Donald L. "The Cracked Foundations of the Right to Secede." Journal of Democracy. Vol. 14, No. 2, April 2003, str. 5-17.

⁴⁶ The absence of war between democracies comes as close as anything we have to an empirical law in international relations." Jack S. Levy, "Domestic Politics and War," in Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb (eds.) The Origin and Prevention of Major Wars. Cambridge University Press, 1989, p. 88. As cited in Debating the Democratic Peace. Brown, Michael E., Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds.). The MIT Press May 1996.

⁴⁷ Wright, Robin. "Trump's Simplistic Strategy on Jihadism." The New Yorker. 21 May 2017. Dostupno na: <http://www.newyorker.com/news/news-desk/trumps-simplistic-strategy-on-jihadism>

6. Zaključne napomene

Kritičari će argumentovati da je liberalizam isproban u regionu i da nije uspio. Ovo bi bilo nepravедno tumačenje okruženja, kao i sadržaja i redoslijeda u uvodu u "liberalizam". Ekonomije su liberalizirane ali bez paralelnih političkih sloboda zasnovanim na vladavini zakona, privatizacija je vodila ka državno odobrenoj krađi,⁴⁸

Demokratizacija izborne politike i dalje rezultira sa manje političkih stranaka koje nude različite platforme zasnovane na političkim ideologijama i više konstruisanih nad esencijalističkim i isključivim strankama fokusiranim na identitet. Evropski standardi obvezuju se na zajedničke vrijednosti, ali oni koji su uključeni u pregovore (na svim stranama) često ne mogu ispuniti navedene norme.

Građani su ili nasjeli na novu ideologiju zaštitnika-zaštićenika ili su se u potpunosti isključili. Teško je identificirati bilo koji istinski uključujući ili predstavnički pojam odgovornosti na relaciji vlade i građanstva u bilo kojoj od zemalja o kojim govorimo. Veći dio ovoga je strukturalne prirode zasnovano na konsolidaciji bogatstva u tranzicijskoj eri i institucijalizirano poslije-konfliktnim političkim sistemima koji favorizuju centralizirane etničke demokratije na štetu funkcionalnog građanskog društva.

Da li sam izgubila nadu? Ne, ali Brexit, izbor Trumpa, prijetnja evropskog domorodskog populizma i povlačenje liberalne demokratije u Mađarskoj i Poljskoj do tačke zabrinjavajućih trendova (blago ublaženim nedavnim izborima u Holandiji, Francuskoj i Velikoj Britaniji) koji mogu doprinijeti povećanju otuđenja, nezadovoljstva i osjećaja nepravde što vodi ka daljoj radikalizaciji.

Nastojanja u smjeru prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma su neophodna ali nisu dovoljna za suočavanje sa vakuumom političkih uvjerenja / vrijednosti u regionu. Obnovljena predanost prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma od strane euro-atlantskih institucija prema istinskoj sveobuhvatnoj sigurnosti zasnovanoj na uvjerenjima liberalne demokratije, uz oprezno praćenje stvarnih problema i uzročnika budućeg / sukoba u regionu ostaje vitalna.

⁴⁸ Magyar, Balint. Post-Communist Mafia State. Central European University Press. 2016; Barber, Benjamin R. Jihad vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy. Ballantine Books, 2001; Paris, Roland. At War's End: Building Peace After Civil Conflict. Cambridge University Press, 2004; i Paris, Roland. "Saving Liberal Peacebuilding." Review of International Studies. Vol. 36, No. 2, April 2010, str. 337-365.